

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA LIX (2)

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ LIX (2)

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
LIX
No. 2

Editor in chief:
Dragana Radojičić

International editorial board:
Radost Ivanova, Elephterios Alexakis, Peter Slavkovsky, Karl Kaser,
Gabriela Kilianova, Milica Bakić-Hayden, Ingrid Slavec-Gradišnik, Marina Martynova

Editorial board:
Gojko Subotić, Sofija Miloradović, Jelena Čvorović, Ljiljana Gavrilović,
Aleksandra Pavićević, Lada Stevanović, Ildiko Erdei

The reviewers:
Vojislav Stanovčić, Ana Luleva, Rastja Stolična, Jovanka Radić, Snežana Petrović,
Miroslava Malešević, Miroslava Lukić Krstanović, Larisa Čović, Mladena Prelić,
Biljana Sikimić, Milena Benovska, Marina Simić, Petko Hristov, Aleksandar
Palavestra, Ljubinko Radenković

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Vojislav Stanovčić, at
meeting of the Department of Social Sciences SASA, October 2011

BELGRADE 2011

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК
ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
LIX
свеска 2

Главни и одговорни уредник:
Драгана Радојичић

Међународни уређивачки одбор:

Радост Иванова, Елефтериос Алексакис, Петер Славковски, Карл Касер,
Габриела Килианова, Милица Бакић-Хејден, Ингрид Славец-Градишник,
Марина Мартинова

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Софија Милорадовић, Јелена Чворовић, Љиљана Гавриловић,
Александра Павићевић, Лада Стевановић, Илдико Ердеи

Рецензентски тим:

Војислав Становчић, Ана Лулева, Растја Столична, Јованка Радић, Снежана
Петровић, Мирослава Малешевић, Мирослава Лукић Крстановић, Лариса Човић,
Младена Прелић, Биљана Сикимић, Милена Беновска, Марина Симић, Петко
Христов, Александар Палавистра, Љубинко Раденковић

Секретар уредништва:
Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној октобра 2011. године,
на основу реферата академика Војислава Становчића

БЕОГРАД 2011.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@ei.sanu.ac.rs
www.etno-institut.co.rs

Рецензент:
академик Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод на енглески:
Јелена Чворовић
Маша Матијашевић
Љиљана Обренић

Техничка припрема и штампа:
Академска издања, Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете и науке Републике Србије

Часопис Гласник Етнографског института САНУ индексиран је у:
DOAJ (Directory of Open Access Journals); SCIndeks (Српски цитатни индекс);
Ulrich's Periodicals Directory.
The Bulletin of Institute of Ethnography SASA is indexed in: DOAJ (Directory of Open Access
Journals); SCIndeks (Srpski citatni indeks); Ulrich's Periodicals Directory.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /
главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) –
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 –
(Београд : Академска издања). – 24 cm

Годишње

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института

COBISS. SR-ID 15882242

Садржај Summary

Јадранка Ђорђевић Црнобрња, <i>Тестаментално наслеђивање – само правна осмоза?</i>	7
Jadranka Đorđević Crnobrnja, <i>Testamental Inheritance – Just a Legal Osmosis?</i>	18
Jelena Čvorović, <i>Juvenile Marriages, Child Brides and Infant Mortality Among Gypsies in Serbia</i>	27
Јелена Чворовић, <i>Јувенилни бракови, децје невесте и смртност деце код српских Рома</i>	39
Annemarie Sorescu-Marinković, <i>Imagining the Past, Creating Identity: the Case of the Bayash</i>	45
Анамарија Сореску-Маринковић, <i>Бањаши – измишљање прошлости, стварање идентитета</i>	56
Maria Koumarianou, <i>'Nahni wa x fendik' (We and the Others): Negotiation of Multiple Identities in the Maronite Community of Cyprus</i>	61
Марија Кумаријану, <i>Ми и други: Преговори вишеструких идентитета у маронитској заједници на Кипру</i>	75
Сања Златановић, <i>Дискурзивно обликовање других: српска заједница југоисточног Косова у послератном контексту</i>	77
Sanja Zlatanović, <i>Discursive Construction of Others: The Serbian Community in Southeast Kosovo in the Post-War Context</i>	88
Срђан Радовић, <i>Политике и контраполитике идентитета и простора: случајеви са београдских улица након 2000. године</i>	99
Srdan Radović, <i>Politics and Counter-Politics of Identity and Space: Several Cases from Belgrade's Streets in the 2000s</i>	112
Маријана Митровић, <i>'Неподношљива лакоћа' (субверзије) национализма: естрадна тела у постсоцијалистичкој Србији</i>	125
Marijana Mitrović, <i>The 'Unbearable Lightness' (of the Subversion) of Nationalism: Bodies on Estrada in Post-Socialist Serbia</i>	137
Весна Трифуновић, <i>Постсоцијалистичка трансформација и нови облици идентификације у друштву Србије</i>	149
Vesna Trifunović, <i>Post-Socialist Transformation and New Forms of Identification in the Serbian Society</i>	160
Милина Ивановић-Баришић, <i>Сведочанство времена – афоризам</i>	171
Milina Ivanović-Barišić, <i>Testimony of the Time – Aforism</i>	180

Марија Копривица Лелићанин, Александра Шуваковић, <i>Језичке појаве у асиметричној институцијској интеракцији – случај Кол центра</i>	189
Marija Koprivica Lelićanin, Aleksandra Šuvaković, <i>Linguistic Aspects in Asymetrical Institutional Interaction – Call Center Case</i>	198
Ивица Тодоровић, <i>Жељинска ала. Резултати нових истраживања народних митолошких представа Жупе</i>	207
Ivica Todorović, <i>Ala from Zeljin. Results of the Recent Research of Folk Mythology in Zupa</i>	219
Goran Štrkalj, <i>Darwinian Medicine and 'Race': a Note on Education</i>	231
Горан Штркаљ, <i>Дарвинистичка медицина и 'раса': напомена о образовању</i>	237
Бранко Ћупурдија, <i>Миле Недељковић као истраживач друштвених, културних и етничких питања</i>	239
Branko Ćupurdija, <i>Mile Nedeljković as a Social, Cultural and Ethnic Issues Researcher</i>	247
Хроника Cronicle	
Александра Павићевић, <i>Хроника научног скупа Етнолошко-антрополошког друштва Србије, Гуча 1–2. октобар 2010.</i>	255
Научна критика и полемика Discussion and Polemics	
Соња Жакула, <i>Употреба појма „култура“ у студијама савремене српске културне политике</i>	257
Александра Павићевић, <i>Смрт, сузе, смех и моћ</i>	261
Милош Луковић, Marcin Lubaś, <i>Różnowiercy. Współistnienie międzyreligijne w zachodniomacedońskiej wsi. Studium z zakresu antropologii społeczno-kulturowej</i>	264

Јадранка Ђорђевић Црнобрња

Етнографски институт САНУ, Београд
jadranka.djordjevic@ei.sanu.ac.rs

Тестаментално наслеђивање – само правна осмоза?*

Завештање представља пример утицаја законских прописа на комплекс обичајног права. Такав правац утицаја није неуобичајан, али је свакако ређи у односу на утицај обичајног на грађанско право, поготово ако посматрамо њихову интеракцију код наслеђивања. Стога настојим да објасни овај пример правне осмозе, и то на нивоу праксе. Међутим, то није једини циљ овог рада. Наиме, пракса показује да код тестаменталног наслеђивања долази и до утицаја обичајног права на легислатуру. Подстакнута поменутих сазнањима, проблематизујем питање природе односа обичајног и грађанског права, са намером да укажем на неке од проблема који се јављају код наслеђивања, како на нивоу појединца тако и на нивоу друштва.

Кључне речи:

тестамент/завештање, наслеђивање, обичајно право, грађанско право, правна осмоза, патријархалан

Једна од карактеристика досадашњег етнолошког и антрополошког истраживања обичајног права у Србији јесте недостатак радова у којима би се анализирали улога и значај тестаменталног наслеђивања. Изузетак у том погледу представљају радови Николе Ф. Павковића (1972, 138–139; 1982, 34–35). Чињеница је да наше обичајно право не садржи одредбе којима би се регулисало тестаментално наслеђивање. Међутим, не сматрам да је то ваљани разлог да се не бавимо – у оквиру етнолошких и антрополошких изучавања обичајног и грађанског права – и тим сегментом наслеђивања, поготово ако имамо у виду да код опоручног наслеђивања не долази само до продирања законских прописа у комплекс обичајног права, тј. до правне осмозе, већ је евидентан и реверзибилан утицај обичајноправних правила на легислатуру. У

---

* Прилог је резултат рада на пројекту: *Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије. Израда мултимедијалног интернет портала 'Појмовник српске културе' (бр. 47016)*, односно подпројекту *'Етнолошко и антрополошко тумачење традиција'* чији је носилац Етнографски институт САНУ, а који се финансира од стране Министарства за просвету и науку Републике Србије.

вези са тим напомињем да се однос између обичајног и грађанског права посматра и образлаже на нивоу судске праксе, односно у оквиру правног поступка у којем долази до примене законских прописа у циљу регулисања одређеног правног стања или статуса. У случају наслеђивања је у питању она пракса која се одвија у оквиру оставинског поступка, тј. код расправљања оставине. Наиме, до међусобног утицаја обичајног и грађанског права долази управо на поменутом нивоу.

* * *

Рад се базира на емпиријском материјалу који је ауторка прикупила током теренских истраживања у Врању и Убу. Теренски рад је обухватао опсервацију са партиципацијом, као и обављање интервјуа. Извор података, осим наведеног, представљају и оставински списи, фактографска правна и етнолошка литература, као и Закони о наслеђивању из 1955. и 1995. Са Законом о наслеђивању (у даљем тексту ЗН) из 1995. године је у законодавној и судској терминологији, уз израз *тестамент*, у употреби и израз *завештање*, који је према схватању О. Антића „вековима коришћен у нашем народу“, али је „силом воље, одн. вољом силе непосредно после Другог светског рата изопштен из законодавне и убрзо из сваке друге терминологије“ (Antić 2001, 488). У раду користим и један и други израз, јер се и у нормативистици користе као синоними. При том се позивам на ЗН из 1995. године јер по питању тестаменталног наслеђивања не налазим суштинске разлике између ЗН из 1955. и ЗН из 1995. које би биле значајне за овај рад.

Предмет рада је – хронолошки посматрано – лоциран у другу половину двадесетог века.

* * *

Сви ЗН који су били у примени у Србији од 1955. године па надаље познају два пуноважна основа за позивање на наслеђе. Једно је законско, а друго је наслеђивање на основу завештања. Грађанско право и легислатура дефинишу тестамент као „наредбу последње воље којом неко лице врши распоред своје имовине за случај своје смрти.“ (Тодоровић и Кулић 1996, 123) У питању је једностранни правни акт који „производи правно дејство тек у моменту смрти лица које је тим актом изразило своју последњу вољу.“ (Исто, 123). Завештање се због тога сматра правним послом за случај смрти. За тестамент је карактеристично и то да представља опозиву изјаву: једно лице има право да сачини већи број завештања, али пуноважним се сматра само оно које је сачињено као последње напомињу судије Општинског суда у Врању.

Навела сам да завештање представља једностранни правни акт. Због тога се може посматрати као врста поклона, наводе запослени у поменутом суду. Наиме, сачињава га једно лице, тј. појединац који према том акту

располаже својом имовином, при чему није обавезан да о садржају тестаментна обавештава сроднике нити да има њихову сагласност објашњавају судије. У томе и јесте посебност завештања – оно јесте, односно требало би да буде израз појединчеве слободне воље.¹ (Исто, 125–126). То је једна од одлика тестаментна која га чини другачијим од уговора о расподели имовине за живота и уговора о доживотном издржавању (Ђорђевић Црнобрња 2009, 195–204).

Законом је такође дефинисано да за „тестаменталног наследника може бити одређено било које физичко лице (сродник или несродник, домаће или странац).“ (Тодоровић и Кулић 1996, 171). Тестатор је при том обавезан да тачно одреди који део имовине, односно заоставштине, припада ком наследнику. У вези са тим је потребно истаћи да се завештањем не сме нарушавати нужни део законских наследника (Исто, 30).² Уколико се то деси, приступа се редукацији тестаментна – наводе судије Општинског суда у Врању. Проблеми у вези са нарушавањем нужног дела могу да се избегну уколико завешталац тачно одреди део имовине који се уступа одређеном наследнику, односно наследницима, на име њиховог нужног дела – истичу запослени у поменутом суду, и додају да се завештање упркос томе може лако оспорити.

Тестаменти се према форми могу поделити, с једне стране, на приватне и јавне, а са друге – на редовне и ванредне (Исто, 127). Међутим, у раду анализирам податке који се тичу само судског тестаментна. У питању је форма јавног и редовног тестаментна (Исто, 140–143). Јавним се сматра због тога што се саставља уз учешће државних органа, а редовним због тога што се може састављати „у свако доба и у свим околностима.“ (Исто, 127). Избор форме коју сам анализирила условљен је у првом реду чињеницом да се тестаменти налазе у омотима оставинских списка који су ми посредовани од стране запослених у архиви Општинског суда у Врању. Другим речима, архива је затворена за јавност, тако да нисам имала директан приступ документацији и могућност избора оставинских списка, односно одређеног облика тестаментна. Премда, судије запослене на оставинама у Општинском суду у Врању истичу да се у пракси најчешће примењује управо судски тестамент.

У вези са условима сачињавања завештања желим истаћи да грађанско право и законодавство у Србији не познају „тзв. заједнички тестамент“. (Исто, 127). То, између осталог, значи да брачни пар не може да сачини један тестамент којим би завештао сву своју имовину. Она се може завештати само индивидуално. Брачни партнер сме, сходно томе, да обухвати само своју половину имовине, односно онај део који му по основу брачне тековине и припада. Међутим, приликом примене овог правила често се уочавају неправилности, упозоравају запослени у судству. У образложењу наводе како

---

¹ Прописи у вези са појединчевом вољом за сачињавање завештања обухваћени су чланом 81. ЗН/95.

² Према члану 2. ЗН/95.

се као власник имовине која је стицана у браку, у формално-правном погледу, неретко јавља само један од брачних партнера, тј. муж. То му ипак не даје за право да завешта сву имовину која је стечена у браку. Али појединци управо то раде, напомињу „практичари права“ (Beljanski 1999, 117). На тај начин се поступа мимо поменутих законских норматива. Наведено сматрам последицом утицаја обичајноправних механизма на закон.

Важним сматрам и то да постоје нормативи о завештајним сведоцима који, између осталог, налажу да „сва потенцијално заинтересована лица и њихови сродници не могу бити тестаментални сведоци“ (Тодоровић и Кулић, 169–170).³ То значи да код сачињавања завештања не би требало да буду присутни најближи крвни и грађански сродници, а ни брачни партнери тих сродника. Ти прописи дају тестаменту карактер *тајног документа*. Међутим, он се може сматрати таквим само уколико потенцијални наследници не знају да тестамент постоји. А то се, како пракса показује, ретко дешава. Наиме, судије и адвокати истичу да су најближи крвни сродници тестатора, упркос томе што не присуствују самом чину сачињавања завештања, често упознати са његовом садржином. Тиме се не доводи у питање само његова *тајност*, већ и коректност примене законских прописа у пракси. У том контексту је занимљиво схватање тестатора које сам забележила на терену. Наиме, истиче се да се тестаменти сачињавају са намером да се спрече сукоби потенцијалних наследника приликом наслеђивања и да су појединци због тога извршили распоред имовине између наследника за живота (Bogišić 1874, 357–358). Да ли се тестаментом постиже жељени циљ – видећемо из текста који следи.

* * *

Пракса показује да су завештања сачињавали углавном мушкарци. Разлог за то проналазим у чињеници да се непокретна и покретна имовина налази у својини мужа, односно оца, а да су жене – власнице породичне имовине само у случају када су удовице са малолетном децом. Важну улогу при сачињавању завештања имају такође старост и здравствено стање појединца. На основу година старости тестатора судим да су завештања сачињавале особе старије од шездесет година, које су биле лошег здравственог стања. Старост и болест су их подстакле да изврше распоред имовине за живота. Али, то нису били једини разлози због којих су се одлучили на тај корак. Већ сам истакла да им је основна намера била да спрече сукобе сродника приликом наслеђивања. Међутим, пракса показује да је, такође, на свим оставинама које су вршене по основу завештања долазило до конфликта између сродника. Разлог за то проналазим у начину на који су отац и/или мајка извршили распоред имовине између наследника. Такав след ствари доводи под сумњу изјаве тестатора у вези са циљем који су желели постићи завештањем. Да би целокупна ситуација у вези са

---

³ Према члану 113. ЗН/95.

сачињавањем завештања била разумљивија, наводим један од примера који сам евидентирала у Општинском суду у Врању:⁴

Тестамент је сачинио мушкарац рођен 1877. године, из Врања. Био је трговац. Завештање је сачинио 1952. године, те исте године је и умро. Имао је два сина. У тестаменту стоји да је сачинио распоред своје имовине због тога да се његови наследници не би „парничили“. Имовина се састојала од: продавнице (процењена вредност 150.000 дин), магацина (60.000 дин), винограда (70.000) и покретности (100.000 дин). Целокупна заоставштина је 1952. године, када је расправљана оставина, процењена на 380.000 динара.

Тестатор је навео да је обојицу синова школовао, један је трговац, други свештеник. Живео је у заједничком домаћинству са сином који је био трговац. У завештању такође стоји да је у заједници са тим сином увећао своју имовину. Имовину је распоредио тако да је сину који је свештеник оставио у наслеђе магацин и једну половину плаца, а сву осталу покретну и непокретну имовину оставља сину са којим је живео у заједници. У тестаменту је такође наведено да је тај син дужан да брине о њему и жени и да их након смрти сахрани.

Међутим, син, који је свештеник, поднео је тужбу због повреде нужног дела. Суд му је након тога доделио магацин и цео плац, а не само половину плаца.

Из наведеног примера и њему сличних закључујем да отац најчешће завештава имовину сину са којим он и жена живе у заједничком домаћинству. Следи да појединци поступају у складу обичајноправним правилима. У овом случају је у питању право сина који је живео у заједници са родитељима и старао се о њима да наследи целокупну породичну имовину или њен већи део.

Примери показују да се као предмет завештања јављају кућа са окућницом, пословне просторије и обрадиве површине. У питању су покретна и непокретна имовина, односно она која се у моменту сачињавања завештања налазила у својини тестатора. На основу вредности имовине која је представљала предмет завештања, а која је одређена од стране суда, закључујем да тестамент, за разлику од уговора о доживотном издржавању, нису сачињавали само појединци који су у материјалном погледу били добростојећи. Другим речима – економска вредност имовине није била од пресудног значаја за сачињавање завештања. То се може закључити и на основу исказа испитаника: они су се одлучили за завештање због тога што им при његовом сачињавању није била потребна сагласност потомака, односно потенцијалних наследника. При том, тестамент им је представљао најповољнију законску форму којом су могли да одреде наследника своје

---

⁴ У питању је тестамент који се налази у омоту оставинског списка О-162/52. (архивиран у Општинском суду у Врању).

имовине, односно да изврше распоред имовине на начин на који сами желе. Међутим, запослени у судству напомињу да при сачињавању завештања не би требало изгубити из вида да најлакши и најсигурнији начин на који неко од законских наследника може оспорити ваљаност тестаментa јесте управо повреда нужног дела. Управо због тога би тестатори требало да обратe пажњу на члан закона који тестамент чини лако оборивим. У супротном, није искључено да њихова последња воља, коју су изнели у завештању, неће бити у потпуности реализована. А управо то се десило и у већ поменутом примеру: тестатор није навео шта припада синовима на име њиховог нужног дела.

Истакла сам да законски прописи не обавезују тестатора да сву своју имовину или њен већи део завешта сроднику, односно сродницима. Међутим, пракса показује да су појединци чинили управо то – завештава су сву своју имовину својој биолошкој или усвојеној деци. У случају када су били без порода, бирали су за наследника мужевљевог или жениног крвног сродника са којим су били у присним односима.

Из наведеног се уочава да су тестатори при расподели имовине поступали у складу са обичајноправним правилима и да им је тестамент представљао једну од солуција да судским путем одреде наследника породичне имовине, али у складу са начелима обичајног права. Такво поступање имало је неретко за последицу елиминисање осталих наследника, или им је наследни део био видно умањен. На основу тога можемо закључити да су појединци сачињавали завештање управо са намером да избегну законски наследни ред. У прилог томе сведочи и следећи пример:⁵

Реч је о заоставштини о којој се расправљало на основу завештања. Сачинио га је мушкарац стар 81 годину, из села Липовац. Бавио се пољопривредом. Тестамент је сачињен 1956. године, односно две године пре његове смрти. У тестаменту је наведено да врши распоред имовине за живота да се његови наследници не би „гложили после његове смрти“. Од наследника је имао сина и кћер. Распоред имовине је извршио тако што су кћерки припали једна њива и забран, а сину сва остала покретна и непокретна имовина – у питању је пољопривредно имање. У завештању је такође наведено да је тестатор живео у заједници са сином и да се син старао о њему, а да је кћерки поклатио при удаји „12 дуката у низу“. Отац је при том нагласио да јој та имовина припада на име нужног дела.

Овај пример завештања један је у низу оних у којима отац додељује непокретност кћерки у наследство, упркос томе што има сина или синове. То, наравно, није у потпуности у складу са обичајним правом, али када сагледамо ситуацију у целини, видећемо да је тестамент сачињен са намером да се задовоље основни постулати обичајноправног наслеђивања. Наиме, уколико

---

⁵ Подаци које наводим преузети су из оставинског списка О–199/58, који се налази у архиви Општинског суда у Врању.

упоредимо висину наследног дела кћерке са вишином наследног дела сина, приметимо да је кћеркин наследни део неупоредиво мањи у односу на синовљев наследни део. Кћерки је, судећи према речима тестатора, додељено онолико колико јој припада на име нужног дела. Очигледно да је тестатор сам одредио висину њеног нужног дела, а при том га је и поистоветио са њеним наследним делом. Наведено поступање оца говори да је он, тиме што је нагласио да је у питању нужни део наследства, у ствари настојао да заштити сина тако што је унапред одредио висину кћеркиног наследног дела. Судећи према овом и сличним примерима, женској деци се, у ситуацији када имају брата, непокретност додељује у наследство из једног разлога – да се избегне законско наслеђивање (Недељковић 1940, 442).

* * *

Истакла сам да постоји законски норматив по којем брачни пар нема право да сачини заједнички тестамент. У пракси се дешава управо обрнуто, што је наравно противно законској регулативи и указује, између осталог, на постојање нусклађености правне теорије и праксе. При том наглашавам да наведено представља само један од таквих примера који сам затекла на терену (Ђорђевић Црнобрња, 78–222).

Истини за вољу – завештање сачињава само један брачни партнер, најчешће муж, али он при том завештава сву имовину чији је власник, невезано за то да ли има или нема законско право да то чини. Пракса показује да наследници не настоје да оспоре тестамент због тога што је, рецимо, отац завештао сину или кћерки и онај део породичне имовине која – правно гледајући – припада мајци по основу брачне тековине. Следи да се појединци и у случају завештања руководе обичајноправним схватањем заједничке имовине и наследних права појединих чланова породице на ту имовину. Није искључено да се наследници, када желе да оспоре завештање, не позивају на право неутуђивости дела брачне тековине због тога што постоји усмени договор између брачних партнера о начину на који ће имовину завештати наследницима. Међутим, поменута пракса показује да појединци ретко праве дистинкцију између имовине стечене у браку и оне коју су наследили, па унели у брак, или оне коју су стицали заједно са децом. Сва имовина, независно од начина на који је стечена, третира се као заједничка, породична имовина (Ђорђевић Црнобрња, 48–87). Она се налази у својини оца и наслеђује се патрилинеарно. Судећи према фактографским подацима који се налазе у домаћој етнолошкој литератури – Врањски крај у том погледу не представља посебност (Барјактаровић 1958, 267–273; Павковић 1983, 41–46; Павковић 2003, 223–254; Пантелић 1991, 28–100; Гавриловић 1989, 43–71). Самим тим, појам брачне тековине представља законски пропис који у пракси не налази примену (Ђорђевић Црнобрња, 67–70, 156–157). О томе сведоче и оне ситуације код којих долази до парничења између крвних сродника једног и другог брачног партнера. Емпиријска грађа показује да до таквих ситуација најчешће долази онда када појединац који у браку није имао потомства

завешта целокупну имовину или један њен део једном од својих крвних сродника.

Један од примера илуструје ситуацију када се као тестатор јавља удовица која у браку није имала породе.⁶

Тестамент је сачинила 1997. године. Тада је имала 67 година. Исте године је и умрла. Живела је у Врању. У тестаменту је навела да кућу са окућницом оставља у наследство сину свог млађег брата. Он ју је чувао и неговао. Међутим, оставила је имала два брата и старији није желео да призна пуноважност тестаamenta. Сматрао је да он има више права на наследство сестре од братанца, јер је сестра имовину, коју је завештала, наследила од оца. На крају је за наследника проглашен братанац, односно син оставиљиног млађег брата. Наиме, на парници је утврђено да је оставиљин старији брат након очеве смрти наследио већи део имовине од оног који му по закону припада. Самим тим није могао да се жали на повреду нужног дела.

Овај, као и остали примери које сам евидентирала, показује да су брачни парови без деце сачињавали тестамент са намером да одреде наследника своје имовине. При том, сматрам важним то да је до сачињавања завештања долазило тек након смрти једног од брачних партнера. Пракса показује да се имовина у том случају остављала у наследство сроднику са којим су тестатор и његов брачни партнер били у присним односима. Али таква расподела имовине имала је за последицу елиминацију осталих потенцијалних наследника. Због тога је и у овим ситуацијама неретко долазило до оспоравања тестаamenta. Сродници који су се жалили на опоруку позивали су се на повреду нужног дела. Они су покушали да обезбеде свој део наследства као законски наследници, на основу близине крвног сродства са оставиоцем. У томе и јесте иронија: они који су сачињавали тестамент, чинили су то да би избегли законски наследни ред, а они који су се жалили на повреду нужног дела, позивали су се управо на онај члан закона по коме су лишени наследства.

* * *

На основу досад изнетог закључујем да сачињавање тестаamenta има везе са тежњом да се имовина сачува у оквиру агнатске сродничке заједнице, односно – у оквиру тестаторове крвнородничке заједнице. Поједини правници сматрају такође да је тестамент ушао у праксу у циљу очувања имања (Vilfan 1996, 260–261). Настојање да се породична имовина очува у оквиру агнатске крвнородничке заједнице евидентно је и у ситуацијама у којима појединац, односно брачни пар, нема потомства. Судећи према

---

⁶ Подаци које наводим преузети су из оставинског списка О–71/99, који се налази у архиви Општинског суда у Врању.

теренској грађи, нешто што би могло да иницира поступање мимо обичајноправних правила наслеђивања јесте сукоб између најближих крвних сродника. Појединци су једино у таквим ситуацијама спремни да лише наследства дете или децу, односно крвне сроднике којима закон такође даје право на наследство. У прилог поменутој поставци иде податак да појединци завештавају имовину афиналним сродницима само онда када немају потомства и уколико су, притом, у сукобу са најближим крвним сродницима. Следи да се тестаментално наслеђивање одвија у потпуности у складу са нормативистиком само онда када између сродника, тј. потенцијалних наследника, постоје конфликти. Из наведеног можемо такође да констатујемо да опоручно наслеђивање представља ситуацију у којој – у знатној мери – долази до утицаја обичајноправних правила на законску регулативу.

* * *

Сачињавање тестаamenta присутно је током читавог периода који је представљао хронолошку одредницу истраживања. Упркос томе, судска архивска грађа наводи на закључак да су га појединци сачињавали првенствено педесетих и шездесетих, а ређе седамдесетих и осамдесетих година двадесетог века. Судије и адвокати такво чињенично стање доводе у везу са уговором о доживотном издржавању, који је управо тих година почео интензивније да се примењује (Ђорђевић Црнобрња, 195–204). Уколико се при том осврнемо на законску регулативу и прописе који завештање чине *лако оборивим*, а поменути уговор – такорећи – неоспоривим, разумећемо зашто се тестамент јавља само спорадично. А до замене једног института другим – правно гледано – и није могло да дође, јер завештање и уговор о доживотном издржавању представљају одвојене правне институте. Међутим, између ове две установе проналазимо извесне сличности – у питању је намера са којом су их појединци сачињавали. Тако се показало да су појединци, у ствари, бирали себи одговарајућу законску форму – ону која је омогућавала несметану реализацију патрилинеарне трансмисије наследних добара.

* * *

И овај пут се испоставило, као небројено пута до сада, да појединци испоштују законске прописе у оној мери у којој је то неопходно да би се закључио одређени уговор и обавила оставинска расправа. Другим речима, на овим примерима се показало да појединци изаберу оне законске прописе који им омогућавају да поступају у складу са обичајним правом. Због тога се породична имовина и код опоручног наслеђивања неретко наслеђује управо онако како то налаже обичајноправна регулатива, која је по својој природи патријархалног карактера. А с обзиром на то да се она великим делом примењује и у судској пракси, можемо – између осталог – констатовати да се у Србији не суочавамо само са патријархалношћу обичајног него и грађанског права (Gavrilović 2010, 41–53). Резултати истраживања, које само једним

делом износим у раду, воде такође закључку да се разлике између правне и културне нормативности, односно између онога што нормирају закони и онога што се среће у стварности, испољавају у знатној мери. Наведено имплицира низ питања, како у вези са постојећом улогом обичајног права у оквиру грађанског права и легислатуре тако и у вези са улогом и стварним утицајем легислатуре у регулисању друштвених односа и решавању низа проблема који се јављају приликом наслеђивања, а који су, у ствари, парадигма свеукупне социјалне политике и ситуације у Србији.

Литература:

- Антић, Оливер. 2001. „Начела и основне карактеристике наследног права у СРЈ.“ *Анали правног факултета* 1–4, 470–491. <http://www.ius.bg.ac.yu/Anali/A2001-1-4/pdf>.
- Arhiva za pravne i društvene nauke. 1955. *Zakon o nasleđivanju – sa objašnjenjima i napomenama*. Beograd.
- Барјактаровић, Мирко. 1958. „Подјела заједничке земље и кућевне својине.“ *Гласник Етнографског музеја у Београду XXI*, 267–273.
- Beljanski, Slobodan. 1999. *Pravo i iluzija, Ogledi iz pravne filozofije i antropologije*. Beograd: Bibiloteka XX vek.
- Bogišić, Valtazar. 1874. *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena, Gragja u odgovorima iz razliĉnih krajeva slovenskoga juga*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Vilfan, Sergij. 1996. *Pravna zgodovina Slovencev, Srednjeveško pravo po splošnih panogah*. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani.
- Гавриловић, Љиљана. 1989. „Обичајноправно регулисање породичних односа.“ *Гласник Етнографског музеја у Београду* 52–53, 43–71.
- Gavrilović, Ljiljana. 2010. „Nomen est omen: baština ili nasleđe – (ne samo) terminološka dilema.“ *Етноантрополошки проблеми*, н.с. год. 5, св. 2, 41–53.
- Ђорђевић Црнобрња, Јадранка. 2009. „Наследно-својински односи у Врању и околини у другој половини двадсетог века“, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет у Београду, Библиотека Одељења за етнологију и антропологију.
- Недељковић, Бранислав. 1940. „Првенство мушких сродника над женским у српском наследном праву – агнатски карактер српске породице.“ *Правна мисао, Часопис за право и социологију* No IX–X (септембар – октобар), 430–451.
- Pavković F, Nikola. 1972. *Pravo preĉe kupovine u običajnom pravu Srba i Hrvata: studija iz pravne etnologije*. Beograd: Institut za uporedno pravo.

⇐ Ј. Ђорђевић Црнобрња, *Тестаментално наслеђивање – само правна осмоза?* ⇨

- Равковић, Никола. 1982. „Etnološka koncepcija nasleđivanja.“ *Etnološke sveske* IV, 25–39.
- Павковић, Никола. 1983. „Традицијско право и савремена сеоска породица.“ *Гласник Етнографског института Српске академије наука и уметности* књ. XXXII, 41–46.
- Равковић, Никола. 2003. „Porodica i seoska zajednica u Šumadiji.“ *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* br. 114–115, 223–254.
- Пантелић, Никола. 1991. „Наслеђе и савременост, Друштвени живот у селима чачанског и горњемилановачког краја.“ *Посебна издања Етнографског института Српске академије наука и уметности* 35, 28–100.
- Службени гласник РС, 1988. бр. 22/80, 11/88. *Закон о браку и породичним односима*. Београд.
- Службени гласник РС, 1994. бр. 22/93, 35/94. *Закон о браку и породичним односима*. Београд.
- Тодоровић, Владимир, и Кулић, Роса. 1996. *Наследно право и ванпарнични поступак у пракси, Закон о наслеђивању са објашњењима*. Београд: Службени Гласник са п.о.

Jadranka Đorđević Crnobrnja

Institute of Ethnography SASA, Belgrade
jadranka.djordjevic@ei.sanu.ac.rs

Testamentary Inheritance - Just a Legal Osmosis?*

Bequeath, a dispose of personal property by the last will is an example of intervention of legislation within the complex of customary law. This influence is not unusual but certainly is less frequent than the influence of customary into civil law, especially so in their interaction within inheritance. This paper therefore tries to explain this example of legal osmosis in practice. In addition, the practice in testament inheritance shows also an influence of customary law into legislation. Hence, the paper will also try to discuss a relationship between customary and civil laws and succeeding problems in inheritance at the levels of individual and that of the society.

Key words:

inheritance,
testament/bequeath,
customary law, civil
law, legal osmosis

Ethnological and anthropological research of customary law in Serbia lacks substantial literature dealing with the subject of role and significance of testament within inheritance. The exceptions are the works of N. Pavković (1972, 138–139; 1982, 34–35).

The fact is that Serbian customary law does not include clauses which could regulate testament inheritance. This however, does not prevent us from studying and analyzing and within ethnological and anthropological studies of customary and civil laws, this part of inheritance. The point is that last will/testament inheritance is not only an example of legal osmosis but also represents an evident and reversible influence. Legal osmosis is used in law to designate processes wherein legislation infiltrates the complex of customary law. Furthermore, the relationship between customary and civil law is observed and discussed at the level of court practice, that is, within judicial procedure applying legislation in order to regulate certain legal status or affair. In inheritance, this practice unfolds within inheritance procedure. Mutual influence of customary and civil laws is the most obvious at this particular level.

---

* This paper is the result of project *Interdisciplinary Research of Serbian Cultural and Linguistic Heritage; Creation of Multimedial Internet Portal 'The Lexicon of Serbian Culture'* (No 47016), granted by the Ministry of Education and Science of the Republic Serbia.

This paper is based on empirical data collected during fieldwork in Vranje and Ub. The fieldwork included observation with participation and interviews. In addition, the used sources include inheritance files, law and ethnological literature and Inheritance Laws from 1955 and 1995. Since the rectification of Inheritance Law in 1995, in law and court terminology, along with the term testament another term is also interchangeably used – “zaveštanje”, in Serbian, or bequeath, which, according to Oliver Antić has been used in Serbia for centuries but was banished immediately after WW II from legal and every other terminology (Antić 2001, 488). Throughout the paper, both terms are equally used since they are synonyms and used in legislation as such. Considering that the two laws do not differ essentially regarding testament inheritance, the paper uses legislation from the 1995 law. Furthermore, the paper discusses the time period of the second half of 20th century.

In Serbia, all inheritance laws in application since 1955, acknowledge two valid basis in inheritance. The first basis is lawful and the second is inheritance based on testament/ bequeath. Civil law and legislature define testament as a last will legal declaration by which a person, the testator, names one or more persons to manage his/her estate and provides for the transfer of his/her property at death (Todorović and Kulić 1996, 123). This is one-sided legal act, in legal effect after the testator's death (Todorović and Kulić 1996, 123). A bequeath hence is considered a legal business after the testator's death. A testament could be revoked – a person has the right to make several testaments, but the one considered valid is the last one made, according to the judges from Municipality Court in Vranje.

I stated that bequeath is one-sided legal act. Therefore, it could be seen as a form of gift, according to the employees from the court cited above. Namely, it is made by a person, i.e., individual, who by this act, divides his/her property. According to the judges, a person is not obligated to inform his/her relatives about the content of the testament or to gain their consent. This is what makes bequeath unique – it is, or it is supposed to be – an expression of individual' free will (Todorović and Kulić 1996, 125–126). This feature makes a testament different from contract about property division during one's lifetime and life-time support contract (see: Đorđević Crnobrnja 2009, 195–204).

The law also defined a testament inheritor could be another party, relative or non-relative, native or foreign person (Todorović and Kulić 1996, 171). The testator is obliged to determine exactly which part of the property belongs to each inheritor but this should not interfere with compulsory portion of legal heirs (Todorović and Kulić 1996, 30). If this happens, a reduction of the testament takes place, according to the judges in Municipality court in Vranje. Furthermore, the same source added, these kinds of problems could be avoided if a testator precisely determines which part of the property is being given to which inheritor or inheritors, in the name of their compulsory portions. However, despite this a testament could be easily disputed.

According to their forms, testaments are divided on the one hand on private and public, and on the other hand, on standard and extraordinary (Todorović and Kulić 1996, 127). This paper analyses data based on court testament solely, in the

forms of public and standard testament (Todorović and Kulić 1996, 140–143). A testament is considered public when it is made in participation of the state authorities and standard when it is made anytime in all circumstances (Todorović and Kulić 1996, 127). My choice of the analyzed forms depended on the availability – the testaments are kept in inheritance sources in Archive of Municipality court in Vranje, and were handed over to me by the employees. Their Archive is not open to public hence I didn't have an open access to documentation and choice of the forms. Nevertheless, the judges from Municipality court in Vranje dealing with inheritance stated that in practice, the most frequently used is the court testament.

Regarding the condition in making a testament, I want to emphasize that civil law and legislation in Serbia do not recognize the so-called “joint testament” (Todorović and Kulić 1996, 127). Among other things, this means that a married couple cannot make a testament in order to dispose of its joint property. This could be done only at the individual level. A spouse can, according to this rule, dispose of only his/her part of the property, that is, the part which based on conjugal rights, belongs to him/her. According to the court employees, there are frequent irregularities regarding this matter. They stated that as the owner of property acquired in marriage, in formal and legal way, only one spouse appears frequently, that is, a husband. This however, does not give him the right to dispose of all the property acquired in marriage. But, this is exactly what individuals frequently do, according to law practice experts (Beljanski 1999, 117). This is not in accordance with the cited law normative. I take this to be a consequence of the influences of customary law on civil law.

It is important to point out that there is a normative regulating inheritance witness, and it regulates, among other things, that all potentially interested parties and their relatives cannot be testament witnesses (Todorović and Kulić 1996, 169–170). This means that in testament making, the closest blood and civil relatives and their spouses should not be present. These regulations give a testament the status of a secret document but only if the potential inheritors are not aware of the document content or its existence. The practice shows this is the rare occurrence. Namely, judges and lawyers point out that the closest blood relatives of the testator, despite not participating actively in the act of making a testament, are frequently aware of its content. This fact not only questions the document secrecy but also a correctness of application of legal norms in practice. Regarding this issue, during my fieldwork, I collected several interesting accounts by testators. Their accounts emphasize that testaments are made in order to prevent conflict during inheritance among potential inheritors; conflict prevention is also stated in cases when individuals have made a division of property among inheritors during their respective lifetime (see Bogišić 1874, 357–358). Did a testament reach the desired goal – will be seen from the following.

The practice shows that testaments were made mostly by men. The reason for this, I argue, is that immobile and mobile property are owned by husbands, that is, fathers, while women own family property only in cases of widowhood and if they have children who are minors. Important issues in testament making are also age and health status of an individual. Based on the testators' age, I conclude that

the testaments were made by persons older than 60 in poor health. Old age and illness had influenced them to divide property in their lifetime. But, those were not the only reasons that encouraged them to do so. I have emphasized before that the main aim was to prevent conflicts among inheritors during inheritance. Despite this, practice shows that in almost all cases of inheritance based on testament, a level of conflict among relatives was present. This is due to the ways by which a father and/or mother had disposed the property among inheritors. This subsequent questions the testators' account regarding the aim of the testaments. In order to clarify things further, I cite one of the examples from the documentation of Municipality Court in Vranje (a testament in inheritance data O-162/52):

A testament was made by a man born in 1877, from Vranje. He was a trader. He made a testament in 1952, and he died in that same year. He had two sons. The testament states he had distributed his property to prevent litigation between his inheritors. The property consisted of: a store (an estimated value of 150.000 dinars), storage (60.000 dinars), vineyard (70.000), and mobile assets (100.000 dinars). The whole assets were appraised, in 1952 when inheritance procedure took place, to 380.000 dinars.

The testator stated he had invested in education of both sons; one became a trader and the other a priest. He lived in a joint family household with the son who was a trader. The testament also states that the property increased in value during the commune. He divided his property in such way that the son who was a priest inherited the storage and half of the lot, while all the rest of the mobile and immobile property went to the son he had lived with. The testament also stated that the son trader is obligated to take care of the testator and his wife during their respective lifetime and to give them a proper burial afterwards.

However, the son who was a priest filed a lawsuit due to the violation of his compulsory inheritance portion. The court, afterwards, adjudged to him the whole storage and lot, not only half of it.

From these and similar examples, I concluded that a father, most often, bequeathed the property to the son sharing the joint family household. It follows that individuals act in accordance with customary legal norms. In this particular case, the son who had lived with his parents and took care of them had the right to inherit the whole family property or most of it.

Examples show that subjects of bequeath are house with the surroundings, business premises and arable land. These are immobile and mobile assets, at the time of testament making in ownership of the testator. Based on estimated property value that was bequeathed and determined by court, I conclude that a testament, unlike lifetime support contract, was not made only by wealthy individuals. That is, economic value of the property was not of the utmost importance in testament making. The same can be concluded also from the informants' accounts – they decided to make a testament because they didn't need consent from descendants/potential

inheritors in making the will. Besides, a testament also represented the optimal legal form to dispose an inheritor of the property, that is, to dispose according to one's own will. However, the employees in judicature mentioned that in testament making one should not forget that the easiest and safest way for legal inheritors to dispute validity of the testament is precisely the violation of one's compulsory inheritance portion. Therefore testators should pay close attention to legal article allowing easy dispute of the testament. Otherwise, it is possible that the last will of the testator will not be fully respected. And this is what had happened in the aforementioned example- the testator did not specify which portions belong to the sons based on their compulsory portion right.

I have already stated that legal norms do not oblige a testator to bequeath all of his/hers property or most of it to a relative, i.e. relatives. However, practice shows that individuals have done exactly this: they bequeathed all of their respective property to their biological or adopted children. In cases when there were no biological or adopted children, testators would choose as heir a husband's or wife's blood relative they had a good relationship with.

From the aforesaid it is clear that the testators when distributing their property acted in accordance with customary legal norms, and that the testament represented a solution in order to, through means of court, help beneficiaries to inherit the family property but in accordance with the principles of customary law. These actions, as a consequence, had as a result a frequent elimination of the other heirs, or substantial reduction of their inheritance portion. Based on this fact, we can safely conclude that individuals made testaments aiming to avoid legal inheritance level. This is supported by the following example (a testament in inheritance data O-199/58, archived in Municipality Court in Vranje):

This case is about discussed inheritance based on a testament. It was made by an 81 year-old man, from the village Lipovac. He was an agriculturalist. The testament was made in 1956, two years before the man died. The testament states that he made a disposal of his property while still alive to prevent conflict among his heirs. His heirs were a son and a daughter. The testament specified that the daughter would get a field and some land while the son would get all the rest of the mobile and immobile assets – farmland. It also stated that the testator and his wife lived in joint family household with their son who took care of them, while their daughter received 12 gold coins when she got married. The father emphasized that the coins were his daughter's compulsory inheritance portion.

This example is one of those where a father bequeathed immobile assets to his daughter, despite having son or sons. This of course is not in full accordance with customary law, but if we look closer upon the whole situation, we can conclude that the testament was made with an aim to satisfy the basic principles of customary legal inheritance. Namely, if we compare the value of the daughter's inherited part with that of the son's, we safely come to the conclusion that the daughter's inherited portion is substantially smaller in regards to the son's inherited por-

tion. The daughter was given, according to the testator's words, the amount equal to her compulsory portion. It is obvious that the testator himself decided on the value of her compulsory portion but at the same time, he equalized it with her inheritance portion. The father's action, by specifying the compulsory inheritance portion, points out that he actually wanted to protect his son by being upfront about the value of the daughter's inheritance portion. Based on this and similar examples, female children, in cases when they had a brother, were given immobile assets as inheritance in order to avoid legal inheritance, that is, in order to protect sons from daughters (see Nedeljković 1940, 442).

I already emphasized the existence of the legal norm preventing married couples from making a joint testament. Practice though shows the opposite is true – which is of course against legal normative and points out to disagreement of the law theory and practice. This represents just one of the examples I came across during my fieldwork (Đorđević Crnobrnja 2009, 78–222).

Usually, the testament is made by one conjugal partner, most frequently the husband, wherein he bequeaths all the property he owns, regardless of the fact whether he has the legal right or not to do so. Practice shows that the respective heirs do not attempt to dispute the testament – in cases, for example, when the father bequeathed to his son or daughter a portion of the family property which in legal terms belongs to the mother, based on marriage rights. It follows that individuals even in cases of bequeath act in accordance with customary legal understanding of joint property and inheritance rights of certain family members. It is possible that the heirs, in cases when they want to dispute the testament, do not question inalienable (natural) right to the portion gained in marriage since there was an oral agreement between a married couple about disposition of property. However, the mentioned practice points out that individuals rarely make a distinction between property gained in marriage and the inherited one brought to the marriage, or the one they have gained jointly with children. All property, regardless of the acquired ways, is treated as joint, family property (Đorđević Crnobrnja 2009, 48–87). The family property is owned by the father, and it is inherited patrilineally. Based on the data within the local ethnological literature, the area of Vranje is not an exception regarding this matter (see Barjaktarović 1958, 267–273; Pavković 1983, 41–46; Pavković, 2003, 223–254; Pantelić 1991, 28–100; Gavrilović 1989, 43–71).

Hence, a notion of marital acquisition is a legal norm not applied in the practice (Đorđević Crnobrnja 2009, 67–70; *Ibid.* 156–157). This is supported by those situations wherein litigation takes place among blood relatives of each of the conjugal partners. The collected data show that these situations appear most frequently when an individual, childless in marriage, gives away the whole or a part of his/hers property to one of his/her blood relatives.

In the following example, the testator is a widow without children (a testament in inheritance data O–71/99, archived in Municipality Court in Vranje):

A woman made a testament in 1997, at the age of 67. She died in the same year. She lived in Vranje. In the testament, she stated she is leaving her house as an inheritance to the son of her youngest brother. He

took care of her. However, the woman had two brothers and the older one did not want to acknowledge the validity of the testament. He considered he had more rights to inherit his sister's property than her nephew, since the sister had inherited the bequeathed property from their father. At the end, the heir remained as wished, the son of the woman's younger brother. Namely, the litigation determined that the woman's older brother, after their father's death, had inherited more property than he had the right to, based on law. Therefore, he did not have grounds to complain about violation of compulsory portion of the heir of their property. Usually, the testament was made after one of the conjugal partners died. The practice shows that the property, in such case, was given to the relative with whom the testators had good relationship. Such disposition of the property had as a consequence – elimination of other potential heirs. Therefore, the testament was often litigated. The relatives who complained about the testament pointed out to the violation of compulsory portion. They had tried to assure their own portion of the inheritance as legal heirs, based on the blood relatedness with the testator. And, this is ironic – the testators who made the testament did so in an effort to avoid legal inheritance level, and those who litigated complained about violation of compulsory portion – because it refers to the exact law article by which they had been deprived of inheritance.

Based on the all above discussed, I conclude that testament making shows an inclination to keep one's property within agnatic kin group, that is, within the testator's blood kin. Certain lawyers also consider that the testament entered practice with an aim to keep an estate (Vilfan 1996, 260–261).

The effort to keep an estate within agnatic blood kin is also evident in situations wherein an individual, or a married couple, did not have children. Based on the fieldwork data, an issue which could initiate acting against customary legal norms of inheritance, is a conflict among the closest blood relatives. Only in such situations were individuals willing to deprive a child or children of inheritance that is, blood relatives who are legally entitled to inheritance. This is supported by the fact that individuals bequeath property to affinal relatives only in cases when the testators do not have descendants and when they are in conflict with the closest blood relatives. It follows that testament inheritance takes place in accordance with normative only when a conflict is present among relatives, that is, potential heirs. Finally, we can also conclude that in testament inheritance, intervention of customary law into normative is considerable.

Testament making is present during the whole time period of the research. Despite this, the court archive sources led us to conclude that individuals made testaments mostly in 1950's and 1960's, rarely so in 1970's and 1980's. Judges and lawyers relate this factual state to the contract on lifetime support, which in these decades became intensified in reality (Đorđević Crnobrnja 2009, 195–204). In addition, if we address legal regulative and norms which make bequeath easily disputed, but the contract on lifetime support – almost indisputable, we can better understand

why testaments appear only sporadically. Testament and contract on lifetime support make two separate legal instances; therefore, they could not have been interchanged. However, I do find similarities between the two. It is the matter of intention of the individuals who made them. Hence, it turned out that in fact, individuals have chosen the appropriate legal form which allowed them a smooth realization of patrilineal transmission of inheritable assets.

It turned out this time, like many other times before that individuals respect legal norms to the extent necessary to conclude a contract and get done with inheritance procedure. That is, these examples have shown that individuals deliberately chose those legal norms which allowed them to act in accordance with customary law. That is why a family property, even in testament inheritance, is often inherited in accordance with customary legal norms, which is, by its own nature, of a patriarchal character. Considering that it is being for the most part applied as well in court practice, we can argue that in Serbia, both customary and civil laws are patriarchal in their respective natures (Gavrilović 2010, 41–53). The results of my research, presented only partially in this paper, led me to a conclusion that the differences between legal and cultural normative, that is, what is being regulated by law and what we observe in reality, are expressed in considerable ways. All these pose numerous questions regarding the current role of customary law within civil law and normative, as well as the role and influence of legislation in regulating social relationships and solutions to a number of problems appearing during inheritance, which, in effect, represent a paradigm for the entire social politics and situation in Serbia.

Bibliography

- Antić, Oliver. 2001. „Načela i osnovne karakteristike naslednog prava u SRJ.“ *Anali pravnog fakulteta* 1–4: 470–491.
<http://www.ius.bg.ac.yu/Anali/A2001-1-4/pdf>.
- Barjaktarović, Mirko. 1958. „Podjela zajedničke zemlje i kućevne svojine.“ *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu* XXI: 267–273.
- Beljanski, Slobodan. 1999. *Pravo i iluzija, Ogledi iz pravne filozofije i antropologije*. Beograd: Bibiloteka XX vek.
- Bogišić, Valtazar. 1874. *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena, Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskoga juga*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Đorđević Crnobrnja, Jadranka. 2009. „Nasledno-svojinski odnosi u Vranju i okolini u drugoj polovini dvadesetog veka“, Phd thesis, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet u Beogradu.
- Gavrilović, Ljiljana. 1989. „Običajnopravno regulisanje porodičnih odnosa.“ *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu* 52–53: 43–71.

- Gavrilović, Ljiljana. 2010. „Nomen est omen: baština ili nasleđe – (ne samo) terminološka dilema.“ *Etnoantropološki problemi*, n. s. god. 5, sv. 2 (2010): 41–53.
- Nedeljković, Branislav. 1940. „Prvenstvo muških srodnika nad ženskim u srpskom naslednom pravu – agnatski karakter srpske porodice.“ *Pravna misao, Časopis za pravo i sociologiju* No IX–X (septembar – oktobar 1940): 430 – 451.
- Pantelić, Nikola. 1991. „Nasleđe i savremenost, Društveni život u selima čačanskog i gornjemilanovačkog kraja.“ *Posebna izdanja Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti* 35: 28–100.
- Pavković F, Nikola. 1972. *Pravo preče kupovine u običajnom pravu Srba i Hrvata: studija iz pravne etnologije*. Beograd: Institut za uporedno pravo.
- Pavković, Nikola. 1982. „Etnološka koncepcija nasleđivanja.“ *Etnološke sveske* IV: 25–39.
- Pavković, Nikola. 1983. „Tradicijsko pravo i savremena seoska porodica.“ *Glasnik Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti* knj. XXXII: 41–46.
- Pavković, Nikola. „Porodica i seoska zajednica u Šumadiji.“ *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* br. 114–115 (2003): 223–254.
- Todorović, Vladimir, i Rosa Kulić. 1996. *Nasledno pravo i vanparnični postupak u praksi, Zakon o nasleđivanju sa objašnjenjima*. Beograd: Službeni Glasnik sa p.o.
- Vilfan, Sergij. 1996. *Pravna zgodovina Slovencev, Srednjeveško pravo po splošnih panogah*. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani.
- Zakon o nasleđivanju – sa objašnjenjima i napomenama*. 1955. Beograd: Arhiva za pravne i društvene nauke.
- Zakon o braku i porodičnim odnosima*. 1988. Beograd: Službeni glasnik SRS, br. 22/80, 11/88.
- Zakon o braku i porodičnim odnosima*. 1994. Beograd: Službeni glasnik RS br. 22/93, 35/94.